

Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabında Tarihi Coğrafya Unsurları*

Historical Geographic Issues In The 6th Class Social Sciences Classbook

Mustafa ARSLAN¹

Özet

Bu çalışmada tarihi coğrafya konularının Sosyal Bilgiler dersindeki önemi üzerinde durulmaya çalışılmış ve bu bağlamda bu konuya örnek olarak yenilenen Sosyal Bilgiler 6. sınıf ders kitabında “İpek Yolunda Türkler” ünitesinde işlenen konuların içerisinde bulunan tarihi coğrafya hususları örnek konu olarak ele alınmıştır. Sosyal Bilgiler ders kitabı içerisinde bazı tarih konuları işlenirken tarihi coğrafya unsurlarından bahsedilen yerler olduğu kadar, büyük önem arz etmesine rağmen hiç bahsedilmeyen kısımlarda tespit edilmiştir. İpek Yolunda Türkler ünitesindeki tarihi coğrafya hususları değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: İpek Yolunda Türkler, Sosyal Bilgiler, Tarihi Coğrafya.

Abstract

The importance of historical geography on Social Studies Lecture is tried to be handled at this study and historical geography issues in the processed subjects are handled as an example at the chapter named ‘Turks in Silk Road’ in the renewed Social Studies Class book of the Sixth Class. In the Social Sciences Classbook, when some historical topics are processed, besides being the chapters in which historical geographic issues are mentioned, inspite of having great importance the parts those are never mentioned are detected. Historical geographic issues at the Turks in Silk Road chapter are evaluated.

Keywords: Historical Geography, Social Studies, Turks In Silk Road.

Giriş

“Sosyal bilgiler, hemen her bakımdan değişen ülke ve dünya koşullarında bilgiye dayalı karar alıp problem çözebilen etkin vatandaşlar yetiştirmek amacıyla sosyal ve beşeri bilimlerden aldığı bilgi ve yöntemleri kaynaştırarak kullanan bir öğretim programıdır” (Öztürk ve diğer., 2011, s. 2).

Sosyal bilgiler dersinin Amerika Birleşik Devletleri’nde başladığını görülmektedir. 20. yüzyıla girerken özellikle büyük toplumsal ve kültürel değişimler geçiren ABD yeni bir eğitim programı yapmak zorunda kalmıştır. Ülkedeki farklı etnik gruplardan ve farklı dinlerden oluşan Amerikan toplumunun bir arada yaşayabilmesi için ve ortaya çıkacak sorunları daha kolay bir şekilde çözebilmesi için yeni bir dersin ve programın gerekliliği ortaya çıkmıştır. 1916 yılında ABD Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi Sosyal Bilgiler

*Bu çalışma I.Uluslararası Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Öğrenci Kongresi’nde sunulmuştur.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, mustafaarslan@live.at

terimini kabul etmiş ve devam eden yıllarda içeriğinde tarih, coğrafya ve yurttaşlık konularının ağırlıklı olduğu Sosyal Bilgiler dersi yürürlüğe konmuştur. (Öztürk ve diğer., 2011).

Ülkemizde ise günümüz sosyal bilgiler dersinin içeriğinde bulunan konular ve bilimler 1960'lı yıllara kadar farklı ders adları ve içeriklerinde yer almışsa da, Sosyal Bilgiler dersi olarak ilk kez 1968 yılında ilköğretim müfredatında uygulamaya konulmuştur. Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi dersleri, tek ders olarak, Sosyal Bilgiler dersi adı altında birleştirilmiştir. 1995 yılında ortaokullarda Sosyal Bilgiler dersine son verilmiş ve bu ders yerine Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisi dersleri konulmuştur. Ancak bu değişiklikten sadece 3 yıl sonra, 1998 yılında Milli Tarih ve Milli Coğrafya dersleri tekrar Sosyal Bilgiler dersi adıyla birleştirilmiştir. 2005 yılında yapılan müfredat ve program değişiklikleri ile ders yapılandırmacı yaklaşıma göre yeniden hazırlanmış ve okullarımızda uygulamaya konulmuştur (Öztürk ve diğer., 2011).

Tarihi Coğrafya “modern coğrafya ilke ve yöntemlerini kullanarak bir sahayı geçmiş bir zaman diliminde araştıran coğrafya bilim koluna denir” (Gümüştü, 2010, s. 167). Tarihi Coğrafya geçmişin coğrafyasıdır. Tarihi coğrafya bir bölgedeki her unsurdan faydalanır ve bölgenin belirli bir zaman dilimindeki fiziki, sosyal, ekonomik ve kültürel durumlarını yeniden inşa eder. Bu sayede hem bölgenin geçmiş zamanlardaki coğrafi durumuyla ilgili bilgi sahibi olabileceğimiz gibi o dönemdeki insanların yaşayışları ile ilgili daha net bilgiler edinmemizi sağlar. Bunun yanında devletlerin, milletlerin siyasi olaylar karşısında verdikleri kararları daha sağlıklı olarak incelememize de olanak verir.

Ülkemizde sosyal bilgiler dersi içerisinde tarih konuları önemli yer kapsamaktadır. Sosyal bilgiler dersinde bazı tarih konularını işlerken eğer coğrafi unsurlar göz ardı edilir ve olaylara sadece tarihin penceresinden bakılacak olursa, konuların anlaşılmasında eksiklikler ortaya çıkar. Bu nedenle bazı konuların tam olarak kavranılabilmesi için tarihi coğrafyadan da yararlanılması gerekli olabilmektedir. Bunun için de işlenecek konuların geçtiği bölge ve zaman dilimi dikkate alınarak bölgenin tarihi coğrafyasının ortaya çıkarılması gerekmektedir. Ortaya çıkarılan bu tarihi coğrafya şartları da konu içerisinde tarih ile bir bütünlük halinde sunulmalıdır. Bu hususlar dikkate alınarak hazırlanan ders kitapları ve konular gelecek nesillerimizin doğru çıkarımlar yapmalarını sağlayacaktır. Bu durumu bir örnek ile somutlaştırmamız yararlı olacaktır.

Sosyal Bilgiler derslerinde yer alan tarihsel miraslar ile ilgili konuda Efes Antik Kenti'nden bahsederken, şehrin önemli gelir kaynağının deniz ticareti olduğunu belirttik ve antik kentin günümüz Türkiye haritasındaki yerini öğrencilere gösterdik. Sonra eğer kentin geçmiş dönemlerdeki coğrafi durumlarını açıklamazsak öğrenciler eksik bilgilerle hatalı çıkarımlar yapabilirler. Öğrenciler kentin liman kenti olmasına rağmen neden denizden 5–6 km kadar içeride yer aldığını anlayamayabilirler. İşte bu noktada tarihi coğrafyanın bütün imkânları kullanılmalıdır. Bölgenin geçmiş yüzyıllardaki coğrafi durumu anlatılmalıdır. Efes Antik Kenti'nin aslında deniz kenarında bir liman kenti olarak kurulduğu ancak özellikle Küçük Menderes nehrinin getirmiş olduğu alüvyonlarla şehrin limanının ve körfezinin 4. yüzyıldan itibaren dolmaya başladığı bilgisi öğrencilerle mutlaka paylaşılmalıdır.

Ancak sosyal bilgiler dersinde tarihi coğrafya hususlarından sadece dersler içerisinde faydalanmak yeterli değildir. Çünkü ders saatleri dışında, öğrencilerin temel kaynağı ders kitaplarıdır. Bu bakımdan öğrencilerin en önemli kaynaklarından olan ders kitaplarının da bu hususlar dikkate alınarak hazırlanması gerekmektedir. Ders kitabı öğrencinin sürekli yanında olabilen en önemli kaynağı ve kılavuzudur. Dersin yol göstericisidir. Bu nedenle sosyal bilgiler ders kitabındaki tarih konularının içerikleri, tarihi coğrafya hususları dikkate alınarak hazırlanmalıdır.

Bu çalışmada bir örnek teşkil etmesi açısından sadece, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nca 2006–2007 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilen 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı'nın (Altın Kitaplar; Adnan ALTUN, Yasin DOĞAN, Efan UZUN) 3. ünitesi olan İpek Yolunda Türkler ünitesindeki “Destan Yazanlar, İpek Yolu ve Çöle İnen Nur” konularının içerisindeki tarihi coğrafya hususları örnek konu olarak ele alınmıştır.

Ünitenin Kazanımları

1. Destan, yazıt ve diğer belgelerden yararlanarak, Orta Asya ilk Türk devletlerinin siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.
2. Orta Asya ilk Türk devletlerinin kültürel özellikleriyle yaşadıkları yerlerin coğrafi özelliklerini ilişkilendirir.
4. İpek Yolu'nun toplumlar arası siyasal, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü fark eder.
5. Görsel ve yazılı materyallerden yararlanarak İslamiyet'in ortaya çıkışı ve yayılışını inceler
6. Türklerin İslamiyet'i kabulleri ile birlikte siyasî, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder.

Konuların İncelenmesi

Konu 1: Destan Yazanlar

Bu konuya ait kazanımlar aşağıda verilmiştir.

1. Destan, yazıt ve diğer belgelerden yararlanarak, Orta Asya ilk Türk devletlerinin siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.
2. Orta Asya ilk Türk devletlerinin kültürel özellikleriyle yaşadıkları yerlerin coğrafi özelliklerini ilişkilendirir.

Destan Yazanlar konusunda Türklerin Büyük Hun Devleti'ni, Göktürk Devleti'ni ve Uygur Devleti'ni kurmaları ve bu devletlerin siyasi, sosyal ve ekonomik faaliyetleri destanlar ve yazıtlar üzerinden anlatılmıştır. Büyük Hun Devleti Oğuz Kağan Destanı ile bütünleştirilmiş, Göktürk Devleti Orhun Abideleri ile anlatılmış ve Uygur Devleti de Göç Destanı ile işlenmiştir. Bu noktada üzerinde duracağımız nokta konu içeriklerinin kazanımlara uygunluğuna dikkat etmektir. Çünkü konunun

kazanımları tarihi coğrafya ile ilintilidir. Her iki kazanımda bu devletlerin buldukları zamanda siyasi, ekonomik, kültürel durumlarıyla ve yaşadıkları coğrafyanın özellikleriyle ilgilidir.

Konu 62. sayfada “Destanlar bize geçmişle ilgili nasıl bilgiler verebilir? Sorusuyla başlamaktadır. Kazanımlara uygun olarak hazırlanmış olan bu soru, öğrencilerde destanlar sayesinde geçmişle bağlantı kurulabileceği fikrini ortaya çıkartmaya çalışmıştır. Doğal olarak geçmiş dönem bölgenin coğrafyası ile ilgili de bilgiler ortaya çıkarılabilir. Konunun devamında “*Oğuz Kağan yine bir gün ava gitti. Gördü ki gölün yanında bir ağaç var.*” Ve “*Saçları bir ırmağın akışı gibi.*” cümlesi onların buldukları bölgede su kaynaklarının olduğunu ve bitki örtüsü açısından ağaçların mevcut olduğunu ortaya çıkarmıştır. Aynı sayfa da “*Sonra kırk gün yürüdü, Buz Dağı denen dağa geldi. Çok soğuktu.*” İfadeleri bizlere o zaman diliminde bölgenin karasal ikliminde etkisi altında olduğunu göstermektedir. Bir başka tarihi coğrafya unsurlarının olduğu cümlede “*Nice günlerden sonra kurt durdu. Oğuz Kağan da ordusunu durdurdu. Burada İtil denen bir ırmak vardı.*” Cümlesidir. Buraya kadar irdelediklerimizin sonucunda, Türklerin Hun Devletini kurdukları bölgelerde göl, ırmak ve çeşitli su kaynakları vardı. Aynı zamanda buldukları bölgelerde dağlarda vardı ve karasal iklim hâkimdi. Kitabın buraya kadar olan kısmında tarihi coğrafya unsurları kazanımları da karşılayacak şekilde konu içerisinde yerleştirilmiştir.

Konunun devamında 63. sayfada ise Oğuz Kağan’ın Hindistan’a doğru bir sefer düzenlediği ve ülkesinin sınırlarını bu yönde genişlettiği belirtilmektedir. Ayrıca konu içerisinde hemen bu noktada değerlendirme soruları sorulmuştur. Bu sorulardan; “Bu bölgenin coğrafi özellikleri hakkında neler biliyorsunuz?” ve Bölgede şu an hangi ülkeler yer almaktadır?” soruları genel olarak günümüz ile ilgili bulunmaktadır ve sorular öğrencilerde bölgenin geçmişini düşündürecek bir şekilde sorulmamıştır. Bölgede şuan hangi ülkelerin olduğu sorulmuş ancak geçmişte hangi ülkelerin bulunduğu sorulmamış ve açıklanmamıştır. Bu durum tarihi coğrafya açısından eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır.

Kitabın 64. sayfasında Hun Devleti’nin yıkılışı Kavimler Göçü adlı okuma metni içerisinde anlatılmaktadır. Devlet dağıldıktan sonra Türklerin Balkaş ve Aral gölü arasındaki topraklarda yaşamaya devam ettiği belirtilmiştir. Burada bahsi geçen tarihi coğrafya hususundan yola çıkılırsa, insanlar tarih boyunca su kaynaklarını olduğu yerleri tercih etmişlerdir denilebilir. Ayrıca konunun devamındaki “*O tarihte Karadeniz’in kuzeyindeki düzlüklerde Germen kavimlerinden olan Gotlar, Burgondlar, Franklar, Alamanlar, Vizigotlar, Ostrogotlar yaşıyordu. Bunlar çok iyi savaşçılardı, ancak kabileler halinde yaşıyorlardı ve kaynakları yetersiz, yoksul topraklardan geçimlerini sağlamaya çalışıyorlardı.*” Cümleleri bölgenin geçmişindeki coğrafi şartları ve siyasi olayları anlamamız açısından da, önemli tarihi coğrafya unsurlarıdır.

Kitapta Hun Devletinden sonra Göktürk Devletinin kuruluşuna geçilmektedir. Kitap Göktürk Devletinin kuruluşunu Orhun Abidelerinden Kül Tigin Abidesi ile anlatmaya çalışmıştır. Ancak bu bölüm içerisinde geçmişteki coğrafi şartlar ile ilgili yeterli bilgi verilmemiştir. Kitabın 65. sayfasında “*Doğuda Kadırgan Ormanına kadar, Batıda Demirkapı’ya kadar kondurmuş*” ifadesi ile devletin bu sınırlar içerisinde kurulduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Ancak Kadırgan Ormanının bulunduğu bölge belirtilmemiş ve

harita da gösterilmemiştir. Ancak şunu ifade etmek zorundayız. Göktürk Devletinin kurulduğu yıllarda çevresinde ormanlık bir bölgenin var olduğu belirtilmiştir. Ayrıca ülkenin sınırı batıda Demirkapı'ya kadar diye ifade edilmiş ancak yine bu bölge harita da gösterilmediği gibi, Demirkapı'nın ne olduğu hususu da açıklanmamıştır. Kitabın 6. sınıflar için hazırlandığını düşünürsek buradaki, "Demirkapı" ifadesinin oldukça soyut kalacağı ortadadır.

Demirkapı ifadesi Göktürk Yazıtlarından itibaren görülmeye başlanmıştır. Türkler genellikle geçitlere, boğazlara, geçilmesi zor olan yerlere Demirkapı adını vermişlerdir. Ulaştığımız kaynaklara göre yaklaşık olarak 36 adet Demirkapı denilen bölge bulunmaktadır. Ancak Imre BASKI söz konusu makalesinde, bahsi geçen Demirkapı'nın Maveraünnehir'de, Bugünkü Derbent adı verilen köyün yakınında bulunan yer olduğunu belirtmiştir. (Baski, 2006)

Ders kitabının 66. sayfasında Göktürkler anlatılmaya devam edilmiştir. Ancak konu içerisindeki mevcut değerlendirme soruları da, sadece siyasi durumları ortaya çıkarma amacı ile sınırlı kalmıştır. Göktürklerin coğrafi özellikleri ve durumlarıyla ilgili bilgiler bulunmamaktadır. Sayfada verilen Göktürk haritasının günümüz haritaları ile karşılaştırılması istenmiş ancak mevcut harita da Göktürklerin komşuları gösterilmemiştir.

67. sayfadan itibaren Göç Destanı ile Uygurlar bahsi işlenmeye başlanmıştır. Verilen metindeki ilk cümle Uygurların kurulduğu bölgenin geçmişi ile ilgili önem arz etmektedir. "*Uygurların yurdunda Hulin isimli bir dağ vardı. Bu dağdan Tuğla ve Selenga adında iki ırmak çıkardı.*" Bu noktadan hareketle bölgenin dağlık ve aynı zamanda su kaynaklarına sahip olduğunu anlayabiliyoruz. Yine aynı sayfanın sonunda yer alan "Tanrı Dağının eteğindeki Kutlu Dağ" ifadesi bölgenin dağlık bir alan olduğunu göstermektedir. Ancak 68. sayfada "*Bundan yedi gün sonra Gali Tigin öldü. Kıtık ve kuraklık oldu*" ve "*... bütün cansızların Göç Göç diye derin üzüntüyle bağırdukları duyuldu.*" ifadelerinden Uygurların bu bölgede kuraklık ve kıtlıkla karşı karşıya kaldıklarını ve bu nedenle göç etmek zorunda kaldıklarını anlayabilmekteyiz. Bu hususlar konunun sanki o zamanda yaşıyormuş gibi algılanmasını sağlayıp, öğrencilerin bu tarihi coğrafya unsurlarının sayesinde daha iyi konuyu kavrayabilmelerini sağlayabilmektedir. Ancak konunun devamında verilen Uygur haritasında, komşu ülkeler gösterilmemiştir. Sadece Uygurların kendi içlerindeki topluluklar belirtilmiştir. Ayrıca hemen altındaki değerlendirme sorularında o dönemde Uygurlarda hangi toplulukların yaşadıkları sorulmuş ve böylece tarihi coğrafya ile bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Ayrıca konu sonunda verilen bilgi notunda Uygurların yerleşik hayata geçen ilk topluluk oldukları söylenmiştir. Bu sayede bireyler Uygurların geçmiş zamanda nasıl bir yaşayışları olduğu konusunda fikir yürütebilirler.

İlk konumuz olan destan yazarlar konusu genel olarak değerlendirildiğinde, konu içerisinde tarihi coğrafya unsurlarına kısmen yer verildiğini söylemek mümkündür. Özellikle devletlerin kuruldukları bölgelerin yer şekilleri, su kaynakları hakkında bilgiler verilmiştir. Ancak devletlerin siyasi hareketlerinin sebep ve sonuçlarında geçmişin coğrafyası göz ardı edilmiştir. Ayrıca verilmiş olan haritalarda bölgenin geçmiş zamandaki siyasi yapıları tam olarak belirtilmemiştir. Yine bu haritalarda yer şekilleri

gösterilmemiş, sadece akarsular ve göller bulunmuştur. Özellikle haritalardaki bu eksiklikler konunun yeterince kazanımlarına uygun olmasını engellemiştir.

Konu 2: İpek Yolu

Bu konuya ait kazanımlar aşağıda verilmiştir.

4. İpek Yolu'nun toplumlar arası siyasal, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü fark eder.

Konumuz iki adet hazırlık sorusuyla başlamaktadır. Özellikle ikinci soru “Sizce, günümüzden iki bin yıl önce, ticaret hangi araçlarla ve yöntemlerle yapılmış olabilir?” öğrencilerde geçmiş zamanlarda insanoğlunun yaşayışını, coğrafi şartlarını ve imkânlarını çağrıştırmaya açısından önemlidir. Bireyler bu soruya verilebilecek yanıtları düşünürken kendilerini bir anlamda geçmişin içinde, o dönemin coğrafi şartlarının içerisinde bulacaklardır. Konu bu kısımdan sonra bir İpek Yolu haritası ile devam etmektedir. Ancak daha önceki konuda da belirttiğimiz gibi burada da harita yetersizdir. İki bin yıl öncesi bir dönemden bahsederken verilmesi gereken haritalar öğrencilerde net bilgiler oluşturabilmelidir. Verilmiş olan haritada akarsular ve göller gösterilmiş, etraftaki bölgelerin adları verilmiştir. Dağlar ve çöller ise sadece adları yazılarak gösterilmiştir. Bunun dışında haritada fiziki bir unsur bulunmamaktadır. Özellikle İpek Yolu'nu anlatan bir harita olarak bakacak olursak geçmişe ait daha iyi bir fiziki harita olması gerekmektedir. Konuya devam ettiğimizde öğrencilerde geçmişin coğrafyasını çağrıştıracak şu soru ile karşılaşmaktayız. “Sizce, bu yollara, Kral, Baharat ve İpek gibi isimlerin verilmesi onların hangi özelliklerini ifade etmektedir? Bu soru ile öğrencilerin bu ticaret yollarında o zamanlarda taşınan ürünleri tahmin etmelerinin önü açılmıştır. Ayrıca devamındaki “Doğudaki ipek ve buna benzer ürünler batıda İstanbul, Bursa gibi pazarlarda satılırken ayrıca Doğu'nun kültürü, sanatı ve edebiyatı da buralara kervanlar aracılığıyla ulaştırılmıştır.” Cümlesi ile iki bin yıl önce doğuda ipek ve benzeri ürünlerin yetiştiğini öğrenirken aynı zamanda ticaret yollarının geçmişte kültürler arasında iletişim köprüsü olduğunu fark etmekteyiz. Geçmişte ulaşım içinde kervanların kullanıldığını da bu ifadeler sayesinde anlamış bulunmaktayız. Burada verilen bu cümle gerçekten başarılı ve etkili olmuştur. Ders kitabının 73. sayfasında 4 adet harita verilerek Göktürkler ve Uygurlar döneminde İpek Yolu'nu gösterilmesi sağlanmıştır. Ayrıca burada verilen haritalar kısmen başta verilen haritadan daha başarılıdır. Ancak öğrencilerin 6. sınıf olduklarını düşünecek olursak, konunun daha kolay anlaşılması ve ilgi çekmesi için gerekli olan, o dönemdeki coğrafi ve kültürel şartları belirten, ticaret yolunda taşınan ürünleri gösteren resimler, görseller bulunmamaktadır. Sadece 74. sayfa da bir adet resim bulunmaktadır. Konu İpek Yolu olmasına rağmen ipek ile ilgili hiçbir görsel bulunmamaktadır.

İpek Yolu konusuna genel olarak bakıldığında; bu konu içerisinde yeteri kadar tarihi coğrafya unsurunun bulunmadığı görülmektedir. Oysa 6. sınıf öğrencileri için konuların olabildiği kadar somutlaştırılması ve netleştirilmesi gerekmektedir. Özellikle de geçmişini anlatan, tasvir eden bir konu içerisinde geçmişteki coğrafi şartlardan daha fazla bulunması gerekmektedir.

Konu 3: Çöle İnen Nur

Bu konuya ait kazanımlar aşağıda verilmiştir.

5. Görsel ve yazılı materyallerden yararlanarak İslamiyet'in ortaya çıkışı ve yayılışını inceler
6. Türklerin İslamiyet'i kabulleri ile birlikte siyasî, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder.

Çalışmamızda inceleyeceğimiz son konu İslamiyet'in doğuşunu ve yayılışını anlatan "Çöle İnen Nur" konusudur. Ders kitabının 75. sayfasında konu ile ilgili verilmiş olan metinde o dönemdeki toplumsal, ekonomik durumlardan bahsedilmiştir. Hatta sanat ve edebiyat ile ilgili bilgiler bile verilmiştir. Ancak döneme ait fiziki coğrafya şartlarından hiçbir şekilde bahsedilmemiştir. Sadece Arap Yarımadasının bir yarımada olduğu bilgisinin dışında tarihi coğrafya ile ilgili başka bilgi bulunmamaktadır. Aynı zamanda konu içerisinde verilmiş olan haritayı incelediğimizde daha önceki haritalarda mevcut olan eksikliklerin bu haritada da olduğunu görmekteyiz. Verilmiş olan haritada hiçbir fiziki coğrafi unsur belirtilmemiştir. Aynı zamanda o dönemde bölgenin siyasi yapısı ile ilgili bilgi de bulunmamaktadır. Arap Yarımadası bu haritada fiziki ve siyasi coğrafya şartları açısından eksik olarak verilmiştir. Arap Yarımadasının o dönemdeki fiziki coğrafi durumlarının belirtilmesi öğrencilerin çevrelerini ve dünyayı daha iyi tanımasını açısından önemlidir. 76. sayfaya geçtiğimizde Endülüs Devleti'nin anlatıldığı bölümlerde bir önceki sayfaya göre tarihi coğrafya unsurları bulunmaktadır. Endülüslerin İspanya'da mimari ve sanat eserleri yapmalarının dışında, "İslamiyet bir su uygarlığıdır. Endülüs'te rengârenk gülleri, havuzları ve tatlı sesli fısıkiyeleriyle bahçeler başlı başına bir dünyadır." denilerek bölgenin o dönemdeki coğrafi şartlarına ilişkin ipuçları verilmiştir. Eğer bir önceki sayfada Arap Yarımadası'nın tarihi coğrafyası ile ilgili bilgiler verilmiş olsaydı, öğrencilerin Arap Yarımadası'nın ve Endülüslerin kurulduğu İspanya'nın geçmişteki fiziki şartlarını karşılaştırabilme olanaklarının olacağı kesindir. Ayrıca 75. sayfa da Arap Yarımadasının fiziki durumu ile ilgili bir görsel paylaşılmamıştır ancak 76. sayfa da Endülüs'ün fiziki durumunu yansıtan bir görsel bulunmaktadır. Yine 75. sayfa da yer alacak olan bir görsel öğrencilerin bölgeye ve konuya daha iyi hâkim olmalarını sağlayabilecek ve karşılaştırma yapmalarına olanak verecektir. Ayrıca konunun bu bölümünde Endülüs'te yetişen bilim adamlarından bahsedilmiş ancak bu bölgede yetişen tarım ürünlerinden ve ekonomik kaynaklardan bahsedilmemiştir. Aynı zamanda kitabın 76. sayfasındaki haritalar yine fiziki ve siyasi coğrafya açısından yetersizdir. Kitabın 77. sayfasında ise Abbasi halifelerinin Türkler için Samarra şehrini kurduğundan bahsedilmektedir. Ancak Samarra şehrini gösteren hiçbir görsel bulunmamaktadır. Aynı zamanda Samarra şehrinin tarihi coğrafyası ile ilgili de bize göre yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Çöle İnen Nur konusu genel olarak değerlendirildiğinde; bu konu içerisinde de tarihi coğrafya unsurlarına yeteri kadar yer verilmediğini belirtmeliyiz. Özellikle Arap Yarımadası ve Endülüs topraklarının başarılı bir şekilde karşılaştırılması sağlanabileceken bunun yapılamadığı görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Sosyal Bilgiler 6. sınıf ders kitabında yer alan tarihi coğrafya unsurlarının bazı örnekler üzerinden değerlendirildiği bu çalışma da bazı tarih konularından bahsederken, bu konuların coğrafya olmadan anlatılmasının yeterli olmayacağı örnekler ile dile getirilmeye çalışılmıştır. Çünkü geçmiş zamandaki olayların yaşandığı coğrafi şartlar ile günümüz dünyasının coğrafi şartları aynı olmayabilir. Geçmişteki olayları ders kitaplarımızda işlerken bu olaylara günümüzün penceresinden bakmak, günümüz şartlarına göre değerlendirmek hatalı olacaktır. Ayrıca yine geçmişten bahsederken, geçmişin coğrafyasından bahsetmemek kitaplardaki konuların sağlıklı bir şekilde öğrenilmesine yol açabilecektir. Öğrencilerimizin en önemli kaynaklarından olan ders kitaplarında tarih konularının içerisinde mutlaka o dönemin coğrafi şartlarının da yer alması gerekmektedir. Bu hususa dikkat edilmeden hazırlanacak olan konular yanlış ve hatalı yorumlamalara, fikirlere sebep olabilir. Bu nedenle Sosyal Bilgiler ders kitaplarının, öğrencilerin yaşlarına da dikkat ederek, Tarihi Coğrafya'nın önemini ve gerekliliğini göz önünde bulundurularak hazırlanması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Altun, A., Doğan, Y. ve Uzun, E. (2006). İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Baskı, I. (2006 Nisan) Demirkapılar (Temır Qapıy, Vaskapu, Dömörkapu). I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı. İzmir.
- Gümüüşçü, O. (2010). Tarihi Coğrafya (2. Basım). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Öztürk, C. ve Deveci, H. (2011). Farklı Ülkelerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Değerlendirilmesi. Öztürk, C. (Ed.), Farklı Ülkelerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programları (s. 2). Ankara: Pegem A Yayıncılık.